

”יש בידינו כלל גדול כי רש”י ז”ל מפרש הוא, לא פוסק” - האמנם?

הכותרת למאמר לקוחה מתוך דברי הרדב”ז (שו”ת, ח”ד, סי’ קח), שעוררו, יחד עם דברים דומים לכאורה, שכתב הבית יוסף, דיונים רבים באחרונים.¹ במאמרנו נבחן את שני המקורות הללו, ונעמוד על הבחנה יסודית ביניהם, שנעלמה לעניות דעתנו מעיני כל העוסקים בנושא.

א. בית יוסף: ”דרש”י מפרש הוא ולא פוסק”

הפקפוק היסודי הראשון בשאלת אפשרות הפסיקה כרש”י בפירושו לתלמוד הועלה על ידי הבית יוסף בסוגיית הטלת ציצית בבגד שכבר יש בו ציציות. מקור הדברים בסוגיה במנחות מ”ב:

אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא: הטיל לבעלת שלש והשלימה לארבע - פסולה, [משום] תעשה ולא מן העשוי... ומי אמרינן תעשה ולא מן העשוי? (איני) והאמר ר’ זירא: הטיל למוטלת - כשרה! אמר רבא: השתא בבל תוסיף קאי, מעשה לא הוי. מתקיף לה רב פפא: ממאי דגברא לאוסופי קא מיכוין? דלמא לבטולי קא מיכוין, ובל תוסיף ליכא, מעשה איכא!

רש”י שם מפרש כדלהלן:

הטיל - ג’ ציצית לבעלת ג’ כנפים ואחר כך תלה בהן קרן ד’ ועשה בו ציצית פסולה דג’ ראשונות עשויין מתחילה שלא כמצותה וכי הדר מתקנה איכא תעשה ולא מן העשוי.

הטיל למוטלת - שהיה בה ד’ ציצית והטיל לה ד’ אחרים כשרה בהני בתראי ואע”ג דהדר פסקינהו לקמאי והא הכא דשלא לצורך עבדינהו בשעת עשייה ומכשרא בהו.

אמר רבא - לעולם שלא לצורך מן העשוי קרינן ביה והכא להכי מכשרא בבתראי דקאי בבל תוסיף כי עבדינהו ולא הוו מעשה דכיון דעובר על דברי תורה לא

¹ עיין: מ’ סליי, רש”י - מפרש או פוסק, המעין יז (תשל”ז), עמ’ 33-36 (להלן: סליי), ורשימת המקורות בהערה 2 שם. על מקורות אלו יש להוסיף: לחם חמודות, הלכות ציצית, אות סה; שיירי כנסת הגדולה, כללי הפוסקים, אות יט; בית דוד, חו”מ, סי’ ה, כלל ב; מעדני מלך, הלכות ציצית, אות סא; הרב עי יוסף, יכללי מרן השלחן ערוך, בתוך: ספר יובל לכבוד הגרי”ד סולובייציק, ירושלים תשמ”ד, עמ’ רעא-רעב.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

מיקרי מעשה הלכך כי פסיק לקמאי היא הויה עשייתן דבתראי (עשיה) אבל שלא לצורך דבעלת ג' שאינו עובר עליהן הוי מעשה לאקרויי ציצית העשויה בפסול ואיכא כשגומרה תעשה ולא מן העשוי.
מעשה איכא - והדר קושיא לדוכתה.

כלומר, על פי הבנת רש"י, אם הטיל ציצית בטלית שכבר היו בה ארבע ציציות - כשרה גם אם התיר אחר כך את הציציות הראשונות, אף על פי שבציציות שהטיל לא היה צורך, ולא אומרים על כך שהציצית פסולה מדין "תעשה ולא מן העשוי". דבר זה מהווה קושיא על רבא, שאמר שאם הטיל ציצית לטלית בעלת שלוש ציציות והשלימה לארבע - פסולה מדין "תעשה ולא מן העשוי". על כך משיב רבא, אליבא דרש"י, ששאני המקרה של הטיל למוטלת, מכיוון ששם עובר על בל תוסיף, ועל כן מעשהו אינו מוגדר כמעשה, וכשמתיר את הציציות הראשונות - התרתן היא מעשה הכנת הציצית החדשה, מה שאין כן בציצית בעלת ג'. את זאת דוחה רב פפא, שכן ייתכן שגם בהטיל למוטלת אין בכוונתו להוסיף אלא לבטל, ואף על פי כן הציצית כשרה. משמע אפוא, שאם ברור שנתכוון להוסיף - הציצית כשרה לכולי עלמא.

כפירוש רש"י פירש גם הרא"ש בהלכות ציצית (סי' יט). אולם הרמב"ם במשנה תורה הלכות ציצית (פ"א הל' טו) כתב:

הטיל ציצית על הציצית אם נתכוון לבטל את הראשונות מתיר הראשונה או חותכה וכשרה, ואם נתכוון להוסיף אף על פי שחתך אחת משתייהן הרי זו פסולה, שהרי כשהוסיף פסל את הכל וכשהתיר או חתך התוספת נמצא השאר נעשה מן העשוי שעשייתו הראשונה פסולה היתה.

שיטת הרמב"ם, אם כן, היא הפוכה מרש"י, ולדעתו אם נתכוון להוסיף - הציצית פסולה. הבית יוסף (או"ח סי' י) הסביר שהרמב"ם ביאר את הסוגיה באופן שונה מרש"י, וביאר את שיטתו בהרחבה.² אולם לענייננו חשובים דבריו בסיכום הנושא:

² וכך כתב: "והרמב"ם שכתב בפרק ראשון (הט"ו) הטיל ציצית על ציצית אם נתכוין לבטל את הראשונות וכו', אי אפשר לומר שמפרש כפירוש רש"י, דהא לפירוש רש"י כשנתכוין להוסיף כשרה וכשנתכוין לבטל פסולה, ולהרמב"ם הוי איפכא. ונראה שהוא מפרש, דהא דאמר רבא השתא בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי, היינו לומר דהטלת ציציות בתראי כיון דקאי עלייהו בבל תוסיף שפיר חשיב מעשה ולא קרינן ביה מן העשוי, ולא דמי להטיל לבעלת שלש דחשיב מן העשוי משום דלא עבר בה משום בל תוסיף. ולישנא בתמיה הוא, כלומר השתא בבל תוסיף עבר בהטלת ציציות בתראי והיכי אפשר לומר דלא הוי מעשה? ורב פפא פליג עליה, ואמר ממאי דהא דמכשרין בהטיל למוטלת במתכוין לאוסופי הוא דלמא איפכא הוא, דכי מכוין לאוסופי כיון דעבר בבל תוסיף ליכא מעשה בכשרות, ושתי הציציות פסולים ואין להם תקנה, משום דכיון דנפסלו הראשונים כשהטיל השניים בכונת תוספת בטלה עשייתן הראשונה והוי כאילו נעשו בפיסול, וכשחתך השניים הוו להו קמאי מן העשוי בפיסול. וכל שכן אם חתך הראשונים שפסולים השניים, שהרי תחלת עשייתן היתה בפיסול, וכי מכשרין בהטיל למוטלת בנתכוין לבטל את הראשונות דוקא הוא דמכשרין, דכיון דלא נתכוין להוסיף מעשה איכא, כלומר מעשה העשוי בכשרות איכא בהטלת ציציות בתראי, שמאחר שנתכוין לבטל הראשונות, הוי מעשה חשוב כיון דיש בטלית זו ארבע כנפות, הילכך לא דמי לבעלת שלש. ולפי זה רב פפא ג"כ בא לחלק בין הטיל לבעלת שלש להטיל למוטלת ונקטינן כותיה".

ולענין הלכה נראה, דאע"ג דהרא"ש מפרש כפירוש רש"י, כיון דרש"י מפרש הוא ולא פסקן הוה להו הרמב"ם והרא"ש ז"ל חד לגבי חד, והלכה כהרמב"ם ז"ל דמסתבר טעמיה דבנתכוין לאוסופי פסול ובנתכוין לבטולי כשר, ועוד שדברי רב פפא מיפרשי שפיר טפי אליביה ממאי דמיפרשי אליביה דרש"י.

הבית יוסף קובע אפוא שרש"י איננו פסקן אלא מפרש, ולקביעה זו ישנה משמעות הלכתית מיידיית - היות שבעת נותרו רק הרא"ש והרמב"ם, הרי שהלכה כרמב"ם והכלל של יחיד ורבים הלכה כרבים איננו חל כאן.³

דבריו אלו של הבית יוסף קוממו רבים. בין היתר, הביא החיד"א בספרו ברכי יוסף לאו"ח שם (אות ג) את תשובת רבי יחיאל מקאסטיליאץ בקיצור,⁴ וכתב שם: ויש מכשירין בכל ענין וכו', וכן דעת מהר"ר יחיאל קאסטיליאץ בתשובה כ"י, והפליא להתמרמר, וזקוקין דנורא נפקי מפומיה על מ"ש מרן בב"י... ותמה מאד הרב הנז' היכי אפיק מר סברת רש"י מן המנין, ומי לנו גדול, וכבר כתב הרא"ש בחולין פ' בהמה המקשה שרש"י מקובל מגאוני עולם, רבינו יצחק בר יהודה ורבינו יעקב בר יקר.

אולם כבר באותה תשובה הובא ההסבר הנפוץ לדברי הבית יוסף, הנוכר בדברי פוסקים רבים,⁵ שכוונת הדברים איננה מתייחסת לאישיותו של רש"י אלא לדרכי פרשנותו - רש"י מפרש את הפירוש הקרוב ביותר להבנה והפשוט ביותר, גם אם אין ההלכה כמותו, שכן מגמתו בפירושו איננה פסק אלא ביאור פשוט של התלמוד. ובלשון יד מלאכי (כללי רש"י, אות ב):

רש"י בפירושו רגיל לפרש יותר קרוב לפשוטו אע"ג דליכא הלכתא הכי, כי כן דרך השי"ס ג"כ לאתויי הדרשה יותר פשוטה אע"ג דאתאמרה לפום סברא דאמורא דלא קי"ל כוותיה.

למעשה, דברים ברוח זו נאמרו כבר בתקופת הראשונים על ידי רבי מנחם המאירי בספרו סדר הקבלה (מהד' הבלין, עמ' 131):

³ הרמ"א בדרכי משה חלק כאן על הבית יוסף, אך מסיבה צדדית - היות שאף רבנו ירוחם שהובא בבית יוסף סובר כרא"ש, וכן נראית דעת הטור.

⁴ תשובה זו פורסמה במלואה על ידי ש"ז הבלין, במהדורתו לספר הקבלה לרבי מנחם המאירי, ירושלים תשנ"ב, עמ' 131-132, הערה תקצח (להלן: הבלין).

⁵ כגון: החיד"א, שם הגדולים, מערכת הגדולים, אות ש בערך 'רש"י' (בסופו); יד מלאכי, כללי רש"י, אות ב; שו"ת ר' עקיבא איגר, סי' יד, ועוד.

וראש כל החיבורים שנתחברו דרך פי' הם פירושי רש"י ז"ל... אלא שלא כיון בהם הרב לענין פסק הלכה כלל.⁶

דברים אלו אינם מפתיעים. ברור, כי אינו דומה ספר פירושים לספר פסק, ומתוך פירושו של רש"י רואים פעמים רבות את השיקול המתודי כמרכזי במהלך פירושו. י' פרנקל בספרו "דרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי", מנתח בהרחבה את שיקוליו של רש"י בפרשנותו, ומסכם:⁷

דיונינו אלה לא רק הבליטו את ייחודו של רש"י ואולי אף את בדידותו המזהירה בתולדות פרשנות התלמוד, אלא נתנו לנו כאן את ההזדמנות לסכם דברים בשאלה הידועה: האם רש"י פוסק הלכה תוך כדי פירושו והאם כיוון לפסוק הלכה בשעה שפירש. לפי כל מה שהעלינו... נראה שרש"י ראה לפניו ראשית כול את התלמוד כמו שהוא ורצה לפרשו כמו שהוא. בתלמוד יש מאות סוגיות שמסתיימות לא לפי ההלכה הפסוקה בימי רש"י; יש בו אלפי חלקי סוגיות, ואולי אף רבבות שלבי משא ומתן שנדחים בסיומי הסוגיות או מתבטלים בגלל סוגיות מקבילות אחרות. רש"י לא דילג מעולם אף על החלק הקטן ביותר מבין קטעים אלה, פירשם בדייקנות ופיתח בהם את דרכי פרשנותו לא פחות מבסוגיות שבהן התלמוד מביא יסודי הלכות של חיי יום יום. יתר על כן, ראינו שרש"י פירש לעתים סוגיות מקבילות כסותרות, כשהאחדות הפנימית של כל אחת דרשה זאת, וממילא ייתכן שאחת מהן תתפרש שלא לפי ההלכה. כך יכולות להתווסף עוד סוגיות, שנתפרשו על ידי רש"י לפי שיטותיו, אל המוני הסוגיות שאינן לפי ההלכה, ושאינן הן מפסידות בכך מחשיבותן ואינן מפסיקות להיות תלמוד בבלי במלוא מובן המלה. רש"י לא יפרש סוגייה בניגוד לתוכנה, לחוקיותה ולאחדותה, כדי להתאימה להלכה פסוקה.

אם נחזור אפוא לסוגיה שבה עוסק הבית יוסף, יש להבין שהתייחסותו לרש"י נובעת מכך שפירושו של רש"י בסוגיה מושפע משיקולים דידקטיים כלליים, ומשום כך אין להסיק ממנו עמדה הלכתית כלשהי. אמנם קשה לראות במקרה זה סיבה מעשית מדוע לא לראות בפירוש זה הלכה, שהרי אין אנו נתקלים כאן בסוגיות סותרות או בפרשנות לאור שלבים שונים בסוגיה, אך מכל מקום, מכיוון שנקבע עקרונית שפירושו של רש"י אינו מהווה עמדה הלכתית, הרי שמטעם 'לא פלוג' מובנים דברי הבית יוסף, גם אם זו הפעם היחידה בחיבורו שהוא מעלה טענה זו.⁸

⁶ ועיין בהערתו של הבלין שם.

⁷ דרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי, ירושלים תשמ"מ², עמ' 302-303.

⁸ אמנם יש שערערו גם על הנחה זו. ר' יעקב חאגיז, בעל הלכות קטנות, תמה (ח"ב, סי' קיז) על העיקרון שלא ניתן לפסוק הלכה מתוך הפירוש, וכתב: "כלל זה אינו נראה כלל, שדברי רש"י לקוחים מרבותיו הגדולים כמהר"י י' יקר וכו', וכמעט הדברים מגיעים לרגמ"ה, ואם הוא סבר וקיבל שפשט ההלכה כך למה יגרע משאר פוסקים?".

ב. גישת הרדב"ז

כאמור, המקור השני המצוטט בנושא זה הוא דברי הרדב"ז בתשובה (ח"ד, סי' קח), ובהם מתרכז עיקר דיוננו. תשובה זו עוסקת בעניין ייבום, והרדב"ז טוען בתוקף רב שמצוות ייבום קודמת למצוות חליצה ושאין ביכולתה של היבמה להתנגד לייבום בלא טענה רצינית. בעניין זה מביא הרדב"ז את עמדתו של רש"י, כפי שנאמרה בפירושו ליבמות לט ע"ב, ד"ה אמר רב:

ומיהו היכא דהוא צבי לייבומי ואיהי אמרה לא בעינא ליה ואמרה דברים ניכרים, אי מצינו לאטעווייה ולומר לו חלוץ לה ע"מ שתתן לך מאתים זוז מטענין ליה, ואי לא - כפינן ליה וחליץ, דאמר רב ששת מנין ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין אותה. ולא תימא מוכה שחין דוקא אלא **כל אמתלא שתתן לדבריה** דאמר בהמדיר (כתובות עז ע"א) מעשה בצידן בבורסי שמת ולו אח בורסי ואמרו חכמים יכולה שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל ועוד פסקינן הלכתא באע"פ (שם סד ע"א) כותבין אגרת מרד על ארוסה ואין כותבין אגרת מרד על שומרת יבם ומכל הלין טעמי כפינן ליה דחליץ ושקלה כתובה...

מדברי רש"י עולה מפורשות, כי היבמה יכולה להשתמט מייבום בכל אמתלא שתתן לדבריה. על כך חולק הרדב"ז בחריפות, וטוען כי עמדתו של רש"י עומדת בניגוד לעמדת כל הפוסקים. אולם לענייננו חשובה התוספת בדבריו ביחס לרש"י:

הילכך כל מי שירה באיקנדיא לכוף לחלוץ טועה גמור הוא לסמוך על רש"י כנגד כל גאוני עולם. כל שכן **שיש בידינו כלל גדול כי רש"י ז"ל מפרש הוא לא פוסק יותר יש לסמוך על בעלי הפסק.**

כאמור, בכל הדיונים שהוזכרו הובא הרדב"ז כמי שסובר, כבן דורו הבית יוסף, שאין לראות בפירושו של רש"י פסיקת הלכה. אולם למעשה, דברי הרדב"ז שונים מהותית מדברי הבית יוסף; הם בגדר חידוש מרחיק לכת.

ידוע כי רש"י משלב במקומות לא מועטים בפירושו פסיקת הלכה מעבר לפירוש הסוגיה. לעתים פסקים אלו נאמרו במפורש כפסק הלכה,⁹ ולעתים, כמו במקרה דנן, הם נאמרו כתוספת לפירוש, שאיננה חלק ממהלך הסוגיה אלא הערה עצמאית. לפי האמור לעיל, במקומות אלו ברור שטענת הבית יוסף לא תשלול את פסקו של רש"י,¹⁰ שכן כאן התכוון רש"י באופן חד משמעי להציג עמדה הלכתית שאינה נובעת משיקולים פרשניים.¹¹

⁹ רוב הפסקים הם בענייני איסור והיתר; עיין א"מ ליפשיץ, רש"י, ירושלים תשי"ז, עמ' קטו-קטז.

¹⁰ ועיין, למשל, בדברי החיד"א בשם הגדולים (לעיל, הערה 5) שכתב, לאחר שהביא את דברי הבית יוסף והסביר אותם כדלעיל: "אמנם כאשר רש"י כותב בפירוש לענין פסק כמו באיסור והיתר שלפעמים פוסק הדין בפירוש, אז ודאי דסברתו נחשבת כאחד מגדולי הפוסקים, וזה ברור".

¹¹ משום כך תמוה בעינינו חידושו המרכזי של סליי במאמרו (לעיל, הערה 1), שהביא, לדבריו, "ראיה ברורה לדעת החולקים על מרן בזה", מתוך דברי המהר"ק בשו"ת סי' מא. המהר"ק דן שם בהדס

המקרה שבו עוסק הרדב"ז הוא מקרה מובהק שבו רש"י מביע עמדה הלכתית שאיננה חלק מפירושו לסוגיה, ואף על פי כן טוען הרדב"ז שרש"י איננו פוסק! כאן מביע אפוא הרדב"ז עמדה אישית ביחס לרש"י - גדולתו של רש"י היא כפרשן, ולא כפוסק הלכות,¹² ומשום כך אין לסמוך על פסקים אלו!

אולם תמוהה עוד יותר העובדה שהרדב"ז מסתמך בדבריו על כך ש"יש בידינו כלל גדול". האמנם? ניתן לפרוץ קביעה זו בנקל, לא רק משום שמעולם לא שמענו על פקפוק בפסקיו של רש"י מצד אישיותו, אלא בעיקר משום שגדולי חכמי ספרד, מקום מוצאו של הרדב"ז, ראו בפסקיו של רש"י המפוזרים בפירושו פסקי הלכה לכל דבר, ופעמים אף פסקו כמותו. נוכיח את דברינו על פי דוגמות מתוך דברי אחד מחשובי הפוסקים בספרד - הרשב"א, ואחר כך נוכיחם מתוך דברי הבית יוסף עצמו.

1. בסוגיה בחולין עו ע"א ישנן שתי לישנות ביחס לדין המשנה שם - "בהמה שנחתכו רגליה, מן הארכובה ולמטה - כשרה, מן הארכובה ולמעלה - פסולה, וכן שניטל צומת הגידין". רש"י שם כותב: "וכלישנא קמא דרב עבדין לחומרא -

שוטה, שפסול ואין יוצאים בו ידי חובה, ועוסק בשאלה מדוע באשכנז נוהגים כולם לצאת בהדס זה. הוא מסביר, שייטכן שהמנהג סמך על פירוש רש"י בסוכה לב ע"ב. וכך כותב המהרי"ק: "ואשר כתבת עלי להודיעך אם ידעתי שום צד היתר לאותו מנהג, נלע"ד דאפשר לומר דבאותם המקומות שנוהגים בו לצאת באותו הדס דס"ל דא"י זה הדס שוטי ר"ל אותו שיש לו ב' עלין יוצאי מעוקף אחד ממש והשלישי עולה על גביהן דאפשר לומר שהוא כשר לדעת רבי שלמה, ואע"ג שרבינו משה פוסל אותו בהדיא, וגם כתב בא"ח ז"ל וה"ד עבות דקיימי תלתא תלתא בקינא פי' שיוצאים ג' עלים סמוכי זה לזה בעוגל אחד ואין אחד נמוך מחבירו מ"מ עלה דההיא דתרי וחד דעלה מסיק שיקרי' הדס שוטה פרש"י ז"ל תרי וחד שני עלין בעוקף אחד ועלה אחד דמלמטה ארוך ועולה ורוכב על שנים עכ"ל. ולפי דבריו נוכל לומר דדווקא אותו שהעלה השלישי למטה מן השנים עולה ורוכב כו' הוא דמיקרי הדס שוטה, אבל אם הוא למעלה מן השנים כמו שהוא באותו שאנו רגילין לקרוא לו הדס שוטה אפשר שהוא כשר לרש"י. ואם כן הוא אין לתמוה כל כך אם נהגו כרש"י שהרי כדאי הוא רשאי [= צ"ל: רש"י] לסמוך עליו וכ"ש בשעת הדחק דבסברא אין הדס אחר מצוי שם כלל". המהרי"ק מסביר אפוא מנהג הלכתי תמוה על סמך דברי רש"י בפירושו לתלמוד. סליי תמה מדוע דברי המהרי"ק לא נזכרו על ידי האחרונים שדנו בנושא פסיקת הלכה מתוך פירוש רש"י, ותמה גם על הבית יוסף, שהביא את דברי המהרי"ק (בסי' תרמו סוף ד"ה כתוב), מבלי לעורר כלל את העניין הנ"ל. אולם לענ"ד אין כל מקום לתמיהות. כל שטען הבית יוסף, כאמור, הוא רק שלא ניתן לפסוק הלכה על פי פירוש רש"י במהלך סוגיה, וכפי שהוסבר לעיל - מפני ששיקולים פרשניים אינם תואמים תמיד את השיקולים ההלכתיים. מה שאין כן בנידון זידן, שכאן לא מדובר בפירוש מהלך סוגיה אלא בביאור מושג - 'הדס שוטה', וכאן אין כל סיבה שלא לפסוק הלכה על פי פירושו של רש"י. פירוש מושג איננו קשור - בוודאי לא במקרה דנן - לשיקול דידקטי כלשהו. משום כך באופן עקרוני אין כל סיבה שלא לסמוך על פירוש רש"י למושג, וגם אם נסתייג מכך מטעם טכני של 'לא פלוג', הרי שבדווקא בשעת הדחק ניתן לפסוק על פי פירוש רש"י. הראיה לדברינו, כפי שצינו בגוף המאמר, היא שאף הבית יוסף עצמו התייחס לא פעם לדברי רש"י בפירושו כעניין הלכתי, בכל מקום שבו לא ניתן לומר שדברי רש"י הושפעו משיקול פרשני שאינו הלכתי.

גישה זו תובן על פי החלוקה המקובלת בדורות האחרונים בין 'מגדי שיעור' - ראשי ישיבות וכד', לבין 'פוסקים'. לא בנקל ניתן בדורות אלו להכריע בשאלה 'מיהו פוסק?'.¹²

ולמעלה מרכובה התחתונה כל מקום שיחתך טרפה וכן ניטל צומת בלא רכובה דלא חזינן דהדר ביה רב ולקמן פסיק הלכתא הכי אפילו בנשבר העצם וכ"ש נחתך לגמרי". הרשב"א בתשובה (ח"א, סי' שיג) דן בנושא, וכתב: "מחלוקת ישנה היא בין רש"י ז"ל והגאונים ז"ל. שרש"י ז"ל אוסר והגאונים מתירין". לא די שאין הרשב"א מסתייג כלל מפסקו של רש"י, אלא שלבסוף הוא גם מכריע - "ונראין לי דברי רש"י ז"ל עיקר, וכן אני עושה מעשה כדבריו".

2. בסוגיה בגיטין פט ע"ב מובאים דברי רב הונא, הסובר ש"אשת איש שפשטה ידה וקיבלה קידושין מאחר - מקודשת". במהלך דבריו, כותב שם רש"י - "וליתא לדרב הונא". את דברי רש"י מביא הרשב"א בתשובה (ח"א, סי' תקסח) וכותב: "ולפסק הלכה אנו קיי"ל כרב המנונא וכן כתב רש"י בגיטין". ושוב - ללא כל הסתייגות.

3. בעניין שמיטת כספים, כותב רש"י בעבודה זרה ט ע"ב, ד"ה האי מאן: "דקיי"ל שביעית בזמן הזה נהגא". את דברי רש"י מזכיר הרשב"א בדיונו על שמיטת כספים בזמן הזה, וכותב (שו"ת הרשב"א ח"ג, סי' לב) - "כאן ובכל גלילותינו שמתת כספים נוהגת, וכן פסקו הגאונים ז"ל. והרב אלפסי ז"ל כתב בהלכות כל אותה סוגיא שבפרק השולח, וכן פסק רש"י ז"ל בפ"ק דע"ז בשמעתא דאי טעי תנא, ויש להם הרבה על מה שיסמוכו". אין לרשב"א כל בעיה למנות את רש"י והרי"ף בחדא מחתא.¹³

כאמור, ההוכחה הטובה ביותר לדברינו, שהכלל שרש"י איננו פוסק מתייחס אך ורק לפרשנות ולא לפסיקה מפורשת, עולה מתוך מרא דשמעתא - הבית יוסף עצמו, שלא פעם מזכיר את פסקי רש"י בתלמוד ללא כל הסתייגות. כך, למשל, בדוגמות הבאות:

1. באורח חיים סי' שעו מביא הבית יוסף את המחלוקת שהוזכרה בדברי הרא"ש (הערה 12, דוגמה 2), לענין בור שבין שני חצרות, וכתב: "ופסקו ר"ח והתוספות והרי"ף והרא"ש כרב יהודה וכן דעת הרמב"ם בפ"ג מהלכות עירובין וכן כתב סמ"ג, ורש"י **פסק כרב הונא** וכן דעת הראב"ד והרז"ה, וכיון דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן". כאן, על אף שהבית יוסף לא פסק כרש"י, הוא לא הסתייג כלל מהיותו של רש"י פוסק - וכאמור, מפני שכאן רש"י פסק באופן מפורש, ולא כחלק מפירוש הסוגיה.

¹³ ניתן גם להביא התייחסויות דומות מדברי הרא"ש, שאף אותו יש המונים כפוסק ספרדי:

א. בנושא הבהמה שנחתכו רגליה (דוגמה 1 לעיל, בדברי הרשב"א), מזכיר אף הרא"ש את פסיקת רש"י, וכותב (שו"ת הרא"ש כלל כ, סימן טז) - "והנה ראיתי כל רבותי פוסקים כרש"י".

ב. בעירובין פו ע"א נאמר במשנה - "בור שבין שתי חצירות אין ממלאין ממנו בשבת, אלא אם כן עשו לו מחיצה גבוה עשרה טפחים, בין מלמטה בין מתוך אוגונו". בגמרא שם מובאת מחלוקת - "אמר רב הונא: למטה - למטה ממש, למעלה - למעלה ממש, וזה בבור. ורב יהודה אמר: למטה - למטה מן המים, למעלה - למעלה מן המים". רש"י שם כתב (ד"ה קורה ארבעה) שאין הלכה כרב הונא, ודברים אלו הוזכרו כפסק בשו"ת הרא"ש כלל כא, סימן ד.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

2. בחולין נ ע"ב מובאת מחלוקת אמוראים, בין ר' יוסי בר חנינא לרבה בר רב הונא, בעניין הגדרת כרס הפנימית וכרס החיצונה לגבי הלכות טרפות. רש"י שם (ד"ה מאי) פוסק הלכה כר' יוסי בר חנינא, ובבית יוסף יורה דעה סימן מח נאמר - "והרשב"א כתב שבעל העיטור פסק כרבה בר רב הונא אבל רש"י פסק כרבי יוסי בר חנינא וכן פסק הרמב"ם... וכך הם דברי רבינו שכתב ויש אומרים דכל הכרס הוא כרס הפנימי ליאסר בנקיבת משהו וכן עיקר".
3. הגמרא בחולין ח ע"ב מביאה מחלוקת: "השוחט בסכין של עובד כוכבים רב אמר קולף ורבה בר בר חנא אמר מדיח", ורש"י פסק לחומרא כרב. וכתב הבית יוסף (יורה דעה סימן י, ד"ה סכין של): "**ופסק רש"י כרב** וכתב הרא"ש (שם) דהכי מסתברא וכן פסק ר"ח ולזה הסכים הרשב"א בתורת הבית (ארוך וקצר שם טו:). אבל הרי"ף (ב. פסק כרבה בר בר חנא וכן פסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות מאכלות אסורות (ה"ז) וכיון ששניהם מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן". גם כאן עומדים דברי רש"י בניגוד לרמב"ם, והבית יוסף מזכירם ללא כל הסתייגות.

לאו כי רוכלא ניתי וניזיל להביא מקורות רבים נוספים, מהם מוכח כי מעולם לא פקפק איש עקרונית בקבלת פסקי רש"י בפירושי כפסקי הלכה לכל דבר. כל שמצאנו אפוא הוא רק הסתייגות אחת יחידה בדברי הבית יוסף מהכרעה על פי פירושו של רש"י במהלך הסוגיה.

נמצאנו למדים, אם כן, כי רבנו דוד בן זמרא אגב שיטפיה לא דק. בתוך דבריו התקיימים על מצוות ייבום בזמננו, יצא הרדב"ז כנגד שיטת רש"י שהיבמה יכולה להיפטר מייבום באמתלא כלשהי, ותוך שהוכיח שכל הפוסקים חולקים על רש"י, שלף גם את הטיעון ש"יש בידנו כלל גדול שרש"י ז"ל מפרש הוא ולא פוסק". וכאמור - לא דק. הרדב"ז הוציא, ככל הנראה, דברים מהקשרם, ואת הכלל, שאמנם היה נקוט אצל חלק מחכמי ספרד, על חוסר האפשרות לפסוק הלכה מתוך **פרשנות** רש"י, הרחיב הרדב"ז לכלל המערער על עצם היות רש"י פוסק.

ומסתבר, שלפום ריהטא אף הרדב"ז עצמו לא סבר כך, וזאת ניתן להוכיח בנקל בדבריו בתשובות אחרות:

1. המקור המפורש ביותר הוא בשאלה שנשאל הרדב"ז (שו"ת רדב"ז ח"א, סימן רכט): "שאלת ממני אודיעך דעתי בכל המצות שיש מחלוקת **פוסקים** אם יברך על עשייתן או לא". והשיב: "כל מחלוקת שהוא בברכות עצמן יש לנו להקל כי שמא יוציא שם שמים לבטלה אבל מחלוקת בעשיית המצוה צריך לברך שהרי לדעת אותו פוסק שפיר מקיים המצוה. תדע שהרי מצות תפילין יש בה מחלוקת ולא ראינו מימינו מי שנמנע לברך עליהם ואפי' שלדעת ר"ת התפילין של **רש"י** ז"ל פסולין וכן **לרש"י** של ר"ת ז"ל פסולין לא ראינו לשום פוסק שיפקפק בברכה". כדוגמה למחלוקת **פוסקים** מביא הרדב"ז את מחלוקתם הידועה של רש"י ור"ת בעניין תפילין!
2. בסוגיית הגרמה מציין הרדב"ז (שו"ת ח"א, סימן רנג): "וראיתי בזה ד' פוסקים: רש"י ז"ל פסק בכל גונא פסולה אפילו שחט שני שלישים והגרים שלישי. הרשב"א ז"ל פסק

בכל גונא פסולה...". הרדב"ז מתייחס לפסיקתו של רש"י בפירושו לחולין ל ע"ב (ד"ה תיקו), ומונה אותה בין ארבעה "פסקים", יחד עם פסקי הרשב"א, הרמב"ן והרמב"ם, ואף על פי שהוא אינו פוסק כרש"י, מכל מקום אין הוא מסתייג כלל מהיותו של רש"י פוסק כיתר הפוסקים שהוא מביא.

אכן, במקום אחד נוסף מזכיר הרדב"ז את הכלל שרש"י הוא מפרש ולא פוסק, אלא ששם דבריו עולים בקנה אחד עם גישת הבית יוסף, כפי שביארנו. בח"ג, סי' תקי דן הרדב"ז במיקומה של חנוכייה בבית הכנסת, והוא מביא מחלוקת בין הראשונים לגבי כיוונה של המנורה במקדש (וממילא הוא הדין למיקום חנוכייה). הרדב"ז מביא את שיטת רש"י בפירושו לתורה, שכיוון המנורה היה ממזרח למערב, בניגוד לדעת פוסקים רבים שהמנורה הייתה מצפון לדרום. וכך כותב הרדב"ז: "תמהתי היאך יפסוק הוא מסברתו שלא כדעת הפוסקים הרמב"ם וספר התרומה שהם גאוני עולם ועליהם אנו סומכין בכל ענין, ואע"ג שרש"י ז"ל פי' כן מ"מ רש"י מפרש הוא ולא פוסק ובכמה מקומות מצינו שמפרש המשנה באוקמתא דלא קיימא הכי במסקנא". כאן ההסתייגות מובנת, שכן היא מתייחסת לרש"י כפרשן - הן בפירושו לתורה,¹⁴ והן בפירושו לתלמוד - וכפי שמודגש, מפני שפעמים רבות רש"י מפרש את המשנה שלא כפי מסקנת הגמרא, אך הסתייגות זו איננה מתייחסת לפסקים מפורשים בדברי רש"י.¹⁵

ג. סיכום

ראינו, אפוא, שבין חכמי ספרד הייתה מקובלת הדעה, המשתמעת מתוך דברי המאירי והבית יוסף, שלפיה לא ניתן לפסוק הלכה מתוך דברי רש"י בפירושו לתלמוד, מתוך ההנחה כי רש"י מונחה על פי עקרונות פרשניים שונים ולא דווקא על פי שיקולים הלכתיים. ממילא ברור, שבמקום שרש"י מציין פסק הלכה במפורש, או אומר דבר שאינו קשור ישירות לפירוש הסוגיה, אין כל סיבה שלא לראות בכך פסק הלכה לכל דבר. אכן כל חכמי ספרד התייחסו לפסקיו המפורשים של רש"י כפסק הלכה, ובוודאי שמעולם לא הסתייגו עקרונית מפסקיו של רש"י בספרי הפסק שלו.

באופן חריג, מצאנו פעם אחת בדברי הרדב"ז - אחד מחשובי חכמי ספרד בתקופת הבית יוסף - תשובה שבה נאמר שאין לסמוך על רש"י גם בפסק מפורש שאינו קשור למהלך הסוגיה. אולם הוכחנו שבדברים אלו, שנאמרו תוך כדי פולמוס, הוציא הרדב"ז

¹⁴ וכך כתב גם במקום אחר (ח"ה, סי' רכ): "אע"ג דרש"י ז"ל פירש בפי' החומש דגר מביא ואינו קורא תפס לו ז"ל סתם מתניתין וכן דרכו ז"ל בכמה מקומות לתפוס פשטיה דקרא אע"ג דהוי דלא כהלכתא". אולם בעניין זה מצאנו שבעל תרומת הדשן חולק (ח"א, סי' קד), וסובר שרש"י דייק לפרש את המקרא אליבא דהלכתא.

¹⁵ דברים דומים כותב הרדב"ז במקום אחר, בעניין ההבדלים שבין פירוש המשניות לרמב"ם לבין דבריו במשנה תורה: "ואין זו השגה על הרב ז"ל דמצינו בכמה מקומות שחזר בו בפסק ממה שכתב בפי' המשניות והלא ראש המפרשים רש"י ז"ל מפרש במשנה אוקמתא דלא קיימא והטעם כי מה שהוא נאות בלשון המשנה מפרש בה אע"ג דלא קיימא הכי" (שו"ת רדב"ז ח"ה, סימן רנט).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אגב שיטפיה את הכלל ש"רש"י איננו פוסק" מהקשרו, ויישם אותו כלפי אישיותו של רש"י באופן כללי, ולא רק כלפי היחס שבין פירושו לבין ההלכה. אולם ראינו, שאף הרדב"ז במקומות אחרים התייחס לרש"י כפוסק, ואף הוא הסביר שהבעיה בפסיקת הלכה מדברי רש"י היא רק בגלל האופי הפרשני של דבריו, וללא הסתייגות מאישיותו כפוסק.

הוכחנו, אם כן, שמעולם לא הייתה, לא בספרד ולא בכל מקום אחר, הסתייגות מהתייחסות לרש"י, מחברן של מאות תשובות ופסקים, כפוסק הלכה לכל דבר. ואם הייתה בדברינו נימה של ביקורת כלפי הרדב"ז, לא עשינו זאת אלא מפני כבודו של מורם של ישראל ומאור עיניהם, רבנו שלמה בן יצחק.